

Rekonstrukce osídlení

Pro popis vybraného území je rekonstrukce sítě lidských sídel a jejich příslušenství nejdůležitější charakteristikou. Obecně dokládá rozmístění lokalit v krajině a zachycuje různé aspekty činnosti člověka (hospodářské, duchovní atd.).

Při rekonstrukci různých fází osídlení na zvoleném území je nutné sledovat několik principů:

a) rekonstrukce osídlení musí vycházet z analýzy souhrnu dat různých typů. Nestačí jen prameny písemné povahy, i když ty představují jeden z nejdůležitějších zdrojů poznání minulosti, ale pro starší období je vhodné využívat i archeologické nálezy. Ty je pro dobu slovanskou a počátky středověkého osídlení s výhodou možné kombinovat s písemnými prameny. Středověká archeologie také může velmi přispět tam, kde zprávy kronik nebo listin nejsou jednoznačné. Je také vhodné porovnat různé časové fáze osídlení

b) jména lokalit získaná z pramenů musejí být spolehlivě určena a lokalizována v geografickém prostoru. Shromažďování a identifikaci základních dat musí být věnována patřičná pozornost, aby se mezi nimi nevyskytly takové zprávy, které do popisovaného regionu nepatří

c) zjištěné lokality je nutné komparovat s existujícími stavbami nebo jejich skupinami. Zachované objekty mohou upřesnit (potvrdit nebo zpochybnit) písemně doložené zprávy. Pozůstatky technických staveb dokládají stopy hospodářské činnosti člověka v krajině (hamry, sklárny, mlýny, náhony, jezy...)

d) síť existujících lokalit by měla být doplněna i již neexistujícími osadami, které v průběhu věků zanikly. Neplatí to pouze pro období středověku, i v dalších dobách mohly osady z různých důvodů zanikat. Příčiny zanikání osad jsou různé, patří mezi ně přírodní pohromy, válečné události (zničení sídla nebo vyhlazení obyvatelstva), různé ekonomické důvody (vyčerpání zdrojů k obživě, důsledek industriální činnosti, zrušení vsi vrchností z důvodu zřízení nějakého podniku – rybníka, dvora), či společenské příčiny (útek poddaných před útlakem, fatální nemoc, která postihne celé sídlo).

Odhalování stop zaniklých osad a jejich plužin v terénu má svou vypracovanou metodiku, o níž se lze poučit v pracích Ervína Černého. Problém obvykle činí ztotožnění s písemnými doklady. K lokalizaci mohou pomoci mimo materiálních (zbytky hospodářských staveb) také toponymické (pomístní jména tratí) i další pozůstatky (např. ovocné stromy uprostřed lesa)

Literatura:

Černý, Ervín: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Studie ČSAV č. 1, 1979. Praha 1979
Černý, Ervín: Výsledky výzkumů zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Brno 1992

e) kromě zanikání mohou naopak jiné osady zase vznikat. Důvodem hromadného a do jednoho období soustředěného vzniku nových osad bývá pravidelně plánovaná kolonizace, které v našich zemích proběhla ve více vlnách. Není tedy omezena pouze na 13. století, i když je z této doby nejznámější. Jiným motivem může být hledání obživy, buď po vyčerpání zdrojů na původním místě (souvislost se zánikem sídla na jednom místě a vznikem na novém je zřejmá), nebo nemožností se uživit ve stávajícím společenství. Východiskem je v takovém případě odchod a případné založení nového sídla. Nové osady mohou vznikat také jako důsledek industriální činnosti (nové kolonie pro zaměstnání, nová města v industrializovaném regionu – Havířov)

f) v proměnách sítě lokalit lze ale nalézt i další aspekty, na problematiku nelze pohlížet pouze bipolárně. Mnohé z nich se jen přesunují z industriálních důvodů na nové místo. Tak tomu dříve bylo například při stavbě rybníků a v nedávné minulosti v souvislosti s budováním přehrad. V důsledku těžební činnosti mohou být přesunuta celá města (Most). Některé osady zase nezaniknou fyzicky, ale jejich název je zastíněn větším celkem. To nastane v případě, že jsou tyto původně samostatné obce pohlceny rozšiřujícím se městem, k němuž jsou připojeny jako jeho předměstí. Jindy zase samostatné lokality mohou splynout do jednoho většího sídliště, jež je pojmenováno podle jedné z nich (Karviná), jindy může být pro tento celek zvoleno jméno zbrusu nové. Osady mohou také zaniknout z různých výše vyjmenovaných důvodů jen na jistou dobu a po nějakém čase mohou být obnovené.

Pokud se týká městských areálů, pravidelně v jejich případě docházelo k přesunu osídlení. Často se předlokační umístění liší od pozice, v níž bylo potom založeno středověké město

Literatura:

Žemlička, Josef: Přemyslovská hradska centra a počátky měst v Čechách. ČsČH 26, 1978, s. 559–586

g) ke sledování časových vrstev, v nichž lokality vznikaly, lze s výhodou využít toponomastických zjištění. Chronologie typů jmen lokalit lze rekonstruovat podle životnosti hlavních sufixů, které zanikaly v pořadí: -any, -ice, -ovice, -ov (poslední je dosud živý)

Literatura:

Šmilauer, Vladimír: Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha 1960

h) pro určování stáří osad lze také využít patrocinia kostelů. Je nutné dál ale pozor na jeho správné určení, protože se mohlo během doby měnit. Princip je v tom, že se během doby měnila popularita světců, jimž byly zasvěcovány kostely. Zasvěcení kostela sv. Klimentovi nebo sv. Václavovi, které je původní, je známkou starobylosti lokality.

Literatura:

Boháč, Zdeněk: K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie. ČsČH 16, 1968, s. 571–584

Další literatura:

Boháč, Zdeněk: K metodice studia dějin předbělohorského osídlení. HG 17, 1978, s. 3–63

Boháč, Zdeněk: Vesnice v sídelní struktuře předhusitských Čech. HG 21, 1983, s. 37–116

Kašpar, Jaroslav: Vybrané kapitoly z historické geografie českých zemí a z nauky o mapách. (skripta FF KU) Praha 1990 (s. 37–41)

Klápště, Jan – Žemlička, Josef: Studium dějin osídlení v Čechách a jeho další perspektivy ČsČH 27, 1979, s. 884–906

Semotanová, Eva: Historická geografie českých zemí. Praha 2006 (s. 143–162)